

Baudrillard i la societat simulacre

Text **Gonçal Mayos Solsona** Professor de Filosofia.
Universitat de Barcelona
Caricatura **Guillem Cifré**

El filòsof francès Jean Baudrillard va sostenir que el destí i la condició de les societats avançades actuals és que qualsevol fet tendeix a degradar-se com a tal i a esdevenir espectacle o objecte de consum, al marge que sigui verídic o fals. Informacions i interpretacions, emeses i rebudes en allau, s'igualen en qualitat de mers simulacres de la realitat.

La societat avançada actual es caracteritza per una doble concentració humana: la concentració física en grans urbs o zones metropolitanes enormes i, paral·lelament, la connexió telemàtica en grans xarxes comunicatives que potencialment enllacen tot el planeta en una sola "globalització". Aquesta doble intensíssima interacció humana en les ciutats modernes i en la "telèpolis" o "cosmòpolis" global que és Internet és la clau per a la condició humana contemporània i provoca fenòmens significatius.

D'una banda, ara es constata com mai l'ideal humanista que l'antic romà Terenci va formular: "Sóc humà i res humà no m'és aliè", encara que només sigui perquè res humà (o que afecti altres humans) no ens és veritablement aliè, és a dir, no ens afecta o ens deixa indiferents. Des de les noves pandèmies que vivim fins a l'actual crisi econòmica global, es constata el risc (com destaca el sociòleg Ulrich Beck) que qualsevol cosa –per llunyana que sembli– ens afecta i, a més, amb una gran velocitat i conseqüències imprevisibles. Agradi o no, som més que mai "una humanitat", sense compartiments estancs; som una "vila global" (McLuhan) tant telemàticament com físicament.

D'altra banda, però, l'enorme concentració humana en pul·lulants metròpolis i en una única xarxa no sempre ha facilitat la comprensió intrahumana ni, encara menys, la intel·lecció del que podem anomenar la "realitat" ni la vinculació empàtica amb una "veritat" que se'n desprengui. Paradoxalment, la globalització telemàtica, econòmica, tecnològica o turística sembla allunyar-nos violentament del "món", la "realitat" o la "veritat de les coses", més que no pas aproximar-nos-hi suaument. Aquesta és potser la gran paradoxa de la societat avançada centrada en les tecnologies de la comunicació, de la "societat del coneixement", de la "condició postmoderna"...

Això és, amb uns altres termes, el que fascinava el filòsof i sociòleg francès Jean Baudrillard –precisament, se celebren els vuitanta anys del seu naixement. Molt més radicalment i conseqüentment que la major part dels seus coetanis, Baudrillard va destacar la interferència constant de qualsevol traça de "veritat" com la característica clau de les societats avançades. L'accelerada circulació d'informacions i el xoc constant de les infinites interpretacions (també les manipulacions conscients) tendeixen a igualar-les en forma de "simulacres". S'esvaeix la distinció entre verídica i falsa; com en la caverna platònica: només hi ha imatges entre imatges, opinions enfront d'altres opinions, informacions diverses, però no "la Veritat".

Encara més, Baudrillard insisteix que en les societats avançades actuals qualsevol fet, "realitat" o "veritat" tendeix a degradar-se, sia a "espectacle", sia a "consum", sia –indistingiblement– a totes dues coses. Per això, actualment, tant la ciutat com Internet cauen sota el signe del consum i l'espectacle; fins i tot la cultura es viu necessàriament com a fet "espectacular" i procés "consumístic", amb

les seves modes, els seus mites, els seus efímers panteons, els breus instants de glòria –Warhol– que tan aviat atorga gratuïtament com oblida catalèpticament.

Segons la teoria del simulacre de Baudrillard, aquest és el destí i la condició de l'actual societat simulacre. Hi domina una mera aparença de veritat que, a més, amaga que tan sols és una aparença i, així, desvia l'atenció de l'única "realitat" o "veritat" possible, que és, precisament, el mateix simulacre. Baudrillard diu: "El simulacre no és el que oculta la veritat. És la veritat la que oculta que no hi ha veritat. El simulacre és veritable". El simulacre –quan se sap que ho és– no enganya, és el que és (en la seva *epifania*, que es diu en religió). L'engany s'esdevé quan es vol fer passar un simulacre per veritat; més radicalment: quan es diu que hi ha veritat, i no simulacre.

Com va arribar Jean Baudrillard a unes idees tan radicals i nihilistes? Certament, teoritzant sobre el fet que les societats avançades cada vegada més semblen abocades a l'experiència del simulacre, a ser societats simulacre. Però, també, extraient les conseqüències més extremes i nihilistes de la rica, subversiva i molt radical generació filosòfica a què va pertànyer. Tots van néixer fa uns vuitanta anys en els frívols però també ombrívols anys vint i principis dels trenta, marcats pel crac del 1929 i on es "covava l'ou de la serp" del nazisme i del gulag estalinista, que ja apuntaven tràgicament en la Guerra Civil Espanyola.

Era una època força similar a l'actual: la "camuflada" però ja relativament antiga i molt important crisi social irromp espectacularment en les consciències a través del profund crac econòmic i d'esdeveniments planetaris com l'atemptat de les Torres Bessones; a partir d'aquí, un pànic generalitzat sembla disposat a sacrificar-ho tot a canvi de "seguretat", "recuperació econòmica"... o un simulacre creïble d'aquests.

Mestres de pensament de la joventut radical

Aquestes vivències van marcar profundament (malgrat les molt diverses actituds) la generació de Jean Baudrillard (1929-2007). Entre els que li són més propers, mencionarem els genials analistes de la condició contemporània (una mica més vells): Jean-François Lyotard (1924-1998), Gilles Deleuze (1925-1995), Michel Foucault (1926-1984) i el nord-americà Andy Warhol (1928-1987), i els una mica més joves: Jacques Derrida (1930-2004), Pierre Bourdieu (1930-2002) o Guy Debord (1931-1994).

Significativament, tots ells han mort fa relativament poc, però, a més, continuen sent uns dels analistes més citats sobre la crítica a la societat avançada, la cultura de masses, la condició contemporània..., i continuen sent "mestres de pensament" de la joventut radical.

Aparentment i després de dos anys de la seva mort, Jean Baudrillard sembla més oblidat, malgrat que, després d'un temps força llarg i obscur, encarnava la crítica més radical, iconoclasta i nihilista. Recordem que Baudrillard havia

escollit el paper –tan difícil com agraït i transitat en el món cultural francès– d'esdevenir radical “crític dels crítics”. Baudrillard va prendre nota de les anàlisis de la seva generació, ja molt radicals, per tal de treure'n les conclusions encara més radicals. Insistia a aixecar una “sospita” sobre les moltes sospites de la seva generació (i que l'època certament afavoria) i a partir d'aquestes. Aquest intent no era gens fàcil; si ja costava molt assumir les crítiques de pensadors com Lyotard, Warhol, Debond o Foucault, les radicalitzacions hiperbòliques de Baudrillard semblaven delirants.

A més, Baudrillard provenia d'una família humil, es movia en els marges del món intel·lectual francès i tenia una formació aparentment més eclèctica que sòlida. Barrejava estudis literaris, semiòtics, estructuralistes, marxistes, de teoria de la comunicació, fins i tot de patafísica i el teatre de l'absurd (Alfred Jerry) o el teatre de la crueltat d'Antonin Artaud. A poc a poc, però, Baudrillard va aconseguir encarnar el model de l'*outsider* que es fa un lloc central en el debat intel·lectual a còpia d'atreviment i polèmica.

Es va consagrar a còpia de jugar a “depassar” els grans noms de la seva generació, denunciant-los com a companys de viatge que s'han quedat a mig camí o com a crítics inconseqüents que acaben tremolant i claudicant davant la lògica dels pensaments propis. Com un alter ego de Nietzsche, si bé més mundà i menys solitari, Baudrillard segueix una crítica generalitzada molt similar, nihilista i radical. Sobretot, adapta la crítica nietzscheana a la societat de consum i dels *mass media*, que considera una “societat simulacre” (tant perquè és on “advé el simulacre” com perquè ella mateixa no és res més que un immens simulacre). Baudrillard encara un “intercanvi simbòlic” radical que vol subvertir el sistema mitjançant la sistemàtica “radicalització de totes les hipòtesis” i imposant a tots els “models” o “simulacres” “una reversibilitat minuciosa” (*L'intercanvi simbòlic i la mort*, 1976).

Enfrontat tant als “conservadors” com als “progressistes”, Jean Baudrillard esdevé sociòleg a Nanterre en contra de l'omnipresent i aleshores dominador Bourdieu. Participa en la Internacional Situacionista del Maig del 68 al costat de Debond, però evoluciona molt més enllà i desenvolupa una obra més completa. Malgrat ser-hi molt proper, desafia el marxisme en proclamar que la nova base de l'ordre social és el consum i no la producció (*La societat del consum*, 1970, i *Per a una crítica de l'economia política del signe*, 1972).

En un gest espectacular que, a més, intueix l'esgotament de l'estructuralisme francès (en el qual se l'enclava), identifica i ataca agudament el pensador més radical, sistemàtic i potent del moment: Michel Foucault. Baudrillard es dona a conèixer massivament amb el llibre *Oblidar Foucault* (1977). Una vegada més, intenta sobrepassar el crític (Foucault), denunciant que aquest ha falsejat o tallat abruptament la seva crítica, i ho ha fet pel vell ídol de la “voluntat de veritat”. Baudrillard denuncia Foucault perquè aquest creu encara –diu– en “la Veritat” com a absolut, tot identificant-la amb les relacions de poder i amb el poder configurador del poder (valgui el joc de paraules).

Significativament, Foucault no ho nega, sinó que menysprea Baudrillard, acusant-lo de polemitzar sense cap altre fi que cercar la fama, en un joc completament frívol. En algun sentit, Foucault té raó; però Baudrillard considera demostrada la seva tesi i la seva superació crítica del crític més radical que també s'ha postrat davant l'ídol “Veritat” (reconstruït d'acord amb la seva peculiar ideologia). En tot cas, el món publicístic consagra el gest de Baudrillard de desafiar el gran monstre intel·lectual francès del moment, que (com Derrida) fins i tot ja era reconegut en el món anglosaxó.

Ara Baudrillard sembla prou lliure i segur per generalitzar la seva anàlisi als aspectes més variats i peculiars de la cultura contemporània i de les societats avançades; és a dir: l'actual societat simulacre. Llavors, com un nou Tocqueville, encara el gran repte d'analitzar la potència líder (els Estats Units) i la gran metròpoli (Nova York), que culminen les contradiccions i fascinacions de la societat actual. A Amèrica (1986), Baudrillard teoritza agudament sobre el món que Andy Warhol (només un any més vell) va saber viure i plasmar tant genialment com intuïtivament.

Baudrillard troba en el món nord-americà la manifestació més descarnada de la amenaça que s'amaga darrere de les metròpolis actuals, la metròpolis física i la “cosmòpolis” telemàtica: defugir el simulacre per caure en la “hiperrealitat”. Així doncs, afirma que una mateixa fascinació o dialèctica fatal marca la recerca atrafegada de la perfecció corporal i l'eterna joventut, de la moda *cool* i la personal identitat *way*, fins i tot del “coneixement” i la “informació”..., sense que importi en absolut si només se n'aconsegueix un simulacre que no es reconeix com a tal, una ficció o, encara pitjor, quelcom degradat a mer consum i “espectacle”.

En una deriva vers anàlisis cada vegada més populars i publicístiques, Baudrillard insisteix que les societats avançades són el món del simulacre pel simulacre. Només aquest és interessant i digne de ser teoritzat, i el mètode correcte és reconèixer-ho així. En el cim de la popularitat de Baudrillard, fins i tot es considera de manera generalitzada que la famosa pel·lícula *Matrix* (1999) està marcada pel seu pensament. Certament, Baudrillard ho nega: la seva societat simulacre no és identificable amb l'engany universal a què condemna la humanitat la màquina “real i veritable” *Matrix*, i l'alliberament que s'hi planteja resulta francament ridícul.

De la realitat al simulacre

Ja perseguit per una interpretació banal de la seva teoria del simulacre, el 1991 Baudrillard havia publicat una de les seves intervencions sobre l'actualitat més polèmiques: el llibre *La guerra d'Iraq no ha tingut lloc*. Desenvolupant-hi un famós aforisme de Canetti, aprofundeix en la inevitable transformació a mer simulacre de tot el que és mostrat o revelat a través dels mitjans de comunicació i les noves tecnologies de la informació. Glossa la famosa “transmissió en directe” dels bombardeigs de Bagdad per la CNN, que, certament, acabava degradada a una espècie de mal joc d'ordina-

“Arran de l’atemptat de les Torres Bessones, i en un gir que va sorprendre molts dels seus seguidors, Baudrillard va semblar admetre que almenys el mal en estat pur és capaç de trencar la societat simulacre amb una presència tan rotunda com Auschwitz”.

dor (a més, en les antigues pantalles verdes fosforescents). S’hi pretenia mostrar l’esdeveniment històric en directe filant unes borroses trajectòries lluminoses en el cel, algun llunyà foc d’hipotètics impactes de missils..., però sense cap sentit ni “esdeveniment humà” pròpiament dits. La mort i els morts, la sang i el patiment humans..., hi eren totalment elidits; la vida i, sobretot, la mort havien estat reduïdes a un videojoc, escamotejades.

Fortament criticat per aquest llibre, que pocs van llegir o del qual pocs van anar gaire més enllà de les primeres planes, Baudrillard no va afluir en les anàlisis publicístiques d’impacte massiu. En part per culpa seva, en part pel personatge en què s’havia convertit i –en molta part– perquè els temps estaven canviant dràsticament, les crítiques als seus plantejaments s’accentuaven. El moment polític era angosiós, noves formes de nihilisme radical emergien per l’horitzó i molta gent estava cansada de les derives postmodernes. Tot això anava en contra de Baudrillard, que jugava –com és natural en ell– a radicalitzar-ho tot i la seva teoria del simulacre que semblava –i en algun sentit ho era– la quinta essència del postmodernisme, el nihilisme, el relativisme i el cinisme contemporanis.

La incursió del mal

Significativament, quan va analitzar l’atemptat de l’11 de setembre (on també es van sostreure els cadàvers i el patiment, i no es va permetre la circulació de les fotos, etc.), Baudrillard va haver de reconèixer la realitat i maldat del terrorisme internacional.

En un gir que va sorprendre molts dels seus seguidors, considera aquell atemptat un “esdeveniment absolut” (*Rèquiem per les Torres Bessones*, 2002, i *L’esperit del terrorisme*, 2002). Baudrillard sembla admetre que almenys el mal en estat pur –si bé només per uns instants– trenca la “societat simulacre” i tota estratègia fatal amb una presència tan rotunda com Auschwitz. Jean Baudrillard per uns instants recupera Theodor W. Adorno o Primo Levi.

Malgrat això, Baudrillard no oblida que les societats avançades es converteixen en “societats simulacre”, fatalment capturades per unes dinàmiques que no poden evitar perquè les constitueixen (*Les estratègies fatals*, 1983). Fascinades per la infinita potència de la seducció (*De la seducció*, 1979) que permet “dominar l’univers simbòlic” de mil maneres, les socie-

tats avançades no en poden escapar “fatalment” i la seva veritat o realitat rau tan sols en aquesta il·lusió que les creua i esdevé –això sí– la seva gran força productiva (*Simulacres i simulacions*, 1981, i *La il·lusió de la fi*, 1992).

L’actual societat del coneixement té en aquest –recorda Baudrillard– el gran sector productiu, però també de consum; el centre de tota oferta i tota demanda. Avui sabem –tot just dos anys després de la mort de Baudrillard– que a la gran màquina central de fabricació de somnis i ficcions (la veritable Matrix) exemplificada per Hollywood, que la televisió ha convertit en objecte de consum universal en qualsevol moment del dia, li neixen infinites noves fonts de simulacres: pràcticament qualsevol ciutadà ho pot intentar via You Tube o Twitter.

També molt proper a Baudrillard es manifesta el jove artista danès Olafur Eliasson: “Estem sent testimonis d’un canvi en la relació tradicional entre realitat i representació. Ja no evolucionem del model a la realitat, sinó del model al model, alhora que reconeixem que, en realitat, ambdós models són reals. Per tant, podem treballar d’una manera molt productiva amb la realitat experimentada com a conglomerat de models: més que considerar el model i la realitat com a modalitats polaritzades, ara funcionen al mateix nivell. Els models [els simulacres] han esdevingut coproductors de la realitat”.

Mort Baudrillard, l’impacte de la seva teoria del simulacre no sembla haver mort amb ell. Com deia Nietzsche del nihilisme: el més sinistre de tots els hostes ha vingut per quedar-se. Aparentment, això no semblava preocupar Baudrillard, ja que, com deia: si hom és fatalment seduït per “produir-se com a il·lusió”, què li importa “morir com a realitat”? També hem apuntat que aparentment alguns “esdeveniments absoluts” semblaven haver trencat aquesta despreocupació i –fins i tot– obrir la possibilitat de despertar del somni fatal, de la tan seductora com fatal “estratègia” civilitatòria i omnipresent en la nostra societat actual que va teoritzar Baudrillard: la societat simulacre.

Ara bé, si hi pot haver despertar... per quant de temps? Fins a quin punt? Es pot evitar recaure –a més– sota altres fal·làcies equivalents o –fins i tot– encara pitjors?